

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ
ІНСТИТУТ

На правах рукопису

УДК 631.115.11 (23)

ВОРОНИЙ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ ГІРСЬКОЇ ЗОНИ КАРПАТ

Спеціальність 08.07.02 - Економіка сільського
господарства і АПК

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛЬВІВ 1995

Львівський державний сільськогосподарський інститут
Університет НА

Робота виконана на кафедрі статистики та аналізу
Львівського державного сільськогосподарського інституту

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент УААН, академік
Міжнародної академії комп'ютерних
наук і систем Р. І. ТРИНЬКО

Науковий консультант - кандидат економічних наук,
доцент В. В. ВІЛЬСЬКИЙ

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, академік
І. Р. МИХАСЮК
кандидат економічних наук, доцент
С. І. ПОПЕРЕЧНИЙ

Провідна організація: Центр приватизації в АПК
Львівської області

Захист відбудеться: "12" червня 1995 р. о 10 год.
на засіданні спеціалізованої вченої Ради К 04.16.01 у Львів-
ському державному сільськогосподарському інституті за адре-
сою: 292040, м. Дубляни Жовківського району Львівської області.
З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці інституту.

Автореферат розісланий "10" червня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої Ради,
кандидат економічних наук

К. В. Прокопівшак

ПРОКОПИШАК К. В.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00754765 (У)

AB - 32, 278

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поглиблення кризи аграрного виробництва зумовило необхідність переходу до ринкової економіки, яка передбачає рівноправне співіснування в агропромисловому комплексі країни виробничих формувань, відмінних за формою власності та способами організації виробництва. Поряд із реорганізацією великих сільськогосподарських підприємств відбувається створення фермерських господарств, аналогів яким у системі організаційних структур агропромислового комплексу України до останнього часу не було. Цей процес набирає швидких темпів, і сьогодні вже можна говорити про існування фермерства як окремого самостійного укладу господарювання.

Серйозні проблеми, з якими зіткнулись фермерські господарства на етапі свого становлення, у переважній більшості залишаються нерозв'язаними. Питання механізму виділення фермерам землі, матеріального забезпечення, агросервісного обслуговування, соціально-психологічного клімату на селі в умовах реформування відносин власності потребують серйозного наукового підходу до їх вирішення. Формування механізму забезпечення стабільного розвитку приватних форм господарювання на селі є передумовою виходу країни з продовольчої кризи.

Досі практично не вивчалися особливості становлення та розвитку фермерського укладу в гірській зоні Карпат - специфічному регіоні, який помітно виділяється серед інших своїми природно-кліматичними та соціально-економічними умовами. Питання формування розмірів та виробничих типів фермерських господарств у цьому регіоні, їх ресурсозабезпеченості, створення інших умов для господарської діяльності потребують детального вивчення, а принципи їх функціонування наукового обґрунтування.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є обґрунтування організаційно-економічних основ та принципів формування і функціонування фермерських господарств, розробка практичних рекомендацій щодо організаційно-правового забезпечення подальшого розвитку фермерства. Реалізація мети потребувала виконання наступних завдань:

- обґрунтування необхідності функціонування різних форм господарювання на селі та доцільності розвитку селянських (фермерських) господарств у Карпатському регіоні;
- виявлення закономірностей становлення фермерства в гірській зоні Карпат;

- вивчення ресурсного забезпечення фермерських господарств та обґрунтування можливостей його поліпшення;
- проведення факторного аналізу типів та розмірів фермерських господарств гірської зони Карпат та обґрунтування їх раціональних параметрів на перспективу;
- розробка пропозицій щодо правового забезпечення, розвитку агросервісного обслуговування та державної підтримки приватних форм господарювання на селі.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є процес роздержавлення і приватизації землі та майна в агропромисловому комплексі, чисельність, розміри, ресурсозабезпеченість та показники господарської діяльності селянських (фермерських) господарств. Об'єктом дослідження є фермерські господарства Сколівського, Турківського та, частково, Дрогобицького і Старосамбірського районів Львівської області, які репрезентують гірську зону Карпат. Вивчалась діяльність усієї сукупності зареєстрованих господарств, поглиблені дослідження проводилися в розрізі окремих адміністративних районів. Вихідною інформацією для написання роботи були дані статистичної звітності по фермерських господарствах, літературні джерела, результати анкетного опитування фермерів та населення гірської зони Карпат, особисті спостереження автора.

Методологія та методика дослідження. Методологічною та теоретичною основою при написанні роботи послужили діалектичний метод пізнання, об'єктивні закони суспільного розвитку та ринкової економіки, праці вчених економістів-аграрників. Використовувались розробки з даних проблем наукових працівників Львівського державного сільськогосподарського інституту.

При виконанні роботи застосовувались такі основні прийоми та методи досліджень: економіко-статистичний (групування, кореляційно-регресійний аналіз, анкетне опитування, вибіркоче спостереження), системного аналізу, розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний, економіко-математичний з використанням ЕОМ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній: вперше здійснено поглиблений аналіз розвитку фермерських господарств у гірській зоні Карпат; теоретично обґрунтовано мотиви приватного господарювання в горах, його переваги перед існуючим громадським виробництвом; викладено основні принципи організації системи агротехнічного та інформаційного об-

дуговування фермерських господарств; визначено виробничі типи та параметри ферм гірської зони Карпат; встановлено закономірності створення і розвитку фермерських господарств досліджуваного регіону та формування їх розмірів. Розглянуто вплив на розвиток фермерського укладу природно-кліматичних, соціально-економічних та демографічних умов, характерних для регіону, психологічних факторів. Викладено основні засади, згідно яких доцільно будувати взаємовідносини фермерів з державою, діловими партнерами, населенням.

На захист вносився:

- обґрунтування місця фермерства та перспектив його розвитку в системі багатуукладної аграрної економіки;
- закономірності становлення та розвитку фермерських господарств гірської зони Карпат;
- обґрунтування особливостей ресурсного забезпечення фермерських господарств та пропозицій щодо його покращення;
- обґрунтування системи агросервісного обслуговування фермерських господарств;
- пропозиції щодо вирішення соціально-психологічних проблем приватного господарювання в горах.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані при плануванні розвитку агропромислового комплексу гірської зони Карпат на перспективу. Результати наукових досліджень передані державним органам управління та безпосередньо фермерам і використовуються на практиці. Головному управлінню сільського господарства та продовольства Львівського облвиконкому та Асоціації фермерів Львівської області передано "Записну книжку фермера", рекомендації з обґрунтування виробничих типів та раціональних параметрів селянських (фермерських) господарств, розроблені за участю автора, окремим фермерам надано рекомендації з організації обліково-аналітичної роботи, розробки оптимальних параметрів ведення господарства та складання бізнес-планів господарств для організації переробки сільськогосподарської продукції. Тема і зміст проведеного дослідження відповідають плану і тематиці науково-дослідних робіт кафедри статистики та аналізу і економічного факультету Львівського державного сільськогосподарського інституту. Результати дослідження частково використовуються в навчальному процесі вказаного вузу.

Апробація роботи. Основні положення дисертації апробова-

но протягом 1991-1994 років у виступах на науково-практичних конференціях у Дніпропетровську, Києві, Мелітополі, Стрию, Львові, Великій Бакті, на наукових конференціях у Львівському державному сільськогосподарському інституті. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 10 наукових праць загальним обсягом 1.95 друкованих аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, бібліографічного списку і додатків. Робота виконана на 143 сторінках машинописного тексту, містить 28 таблиць, 14 додатків, список використаної літератури включає 168 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, ступінь вивчення проблеми, наукову новизну результатів дослідження, визначено мету, завдання та об'єкт дослідження, сформульовано положення, які виносяться на захист.

У першому розділі роботи "Передумови та необхідність становлення фермерства на сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу" аналізуються причини криз в сільськогосподарському виробництві та передумови переходу до багатуокладної економіки, доводиться необхідність переходу до ринкових відносин в агропромисловому комплексі, визначається суть фермерства та його місце в системі організаційних структур АПК, обгрунтовується доцільність створення приватних господарств на селі, дається загальна характеристика типів фермерських господарств.

Вирішення продовольчої проблеми, стабілізація та розвиток ринку продовольства вимагають значних перетворень в агропромисловому комплексі. Неефективність існуючої системи сільськогосподарського виробництва очевидна, наслідки її - катастрофічні. Досягти прогресу можна буде лише тоді, коли кожний трудівник відчуватиме себе справжнім господарем - власником засобів виробництва та результатів своєї праці.

Основною перетворень в аграрній сфері є роздержавлення, приватизація землі, інших засобів виробництва, вдосконалення різних форм господарювання на селі. У процесі приватизації земля і майно мають бути передані безпосереднім виробникам сільськогосподарської продукції, які вестимуть господарство самостійно або об'єднуюватимуться в нові формування. В Україні в основному створено юридичну базу, якою, незважаючи на її певні недоліки, гарантується рівноправність усіх форм господарювання та надаються можливості для розвитку приват-

них господарств. Світовий досвід свідчить, що інтереси виробника найповніше реалізуються у фермерських господарствах. Доцільність розвитку фермерства в Україні неzáперечна.

Становлення фермерських господарств - процес тривалий і складний. Фермерство буде доказувати свої переваги в жорсткій конкурентній боротьбі з іншими господарськими структурами. Серед причин, які гальмують розвиток фермерського руху, виділимо певні прогалини у правовому забезпеченні, орієнтованість матеріально-технічної бази на велике аграрне виробництво і, як наслідок, слабе технічне забезпечення фермерських господарств, недостатній розвиток соціальної та відсутність ринкової інфраструктур, монополізм обслуговуючих і переробних підприємств, постачальників засобів виробництва.

У найзагальнішому розумінні фермерське господарство - це сільськогосподарське підприємство з високим рівнем товарності виробництва, основане на добровільній, незалежній, переважно, самостійній праці селян і їх повній власності на засоби виробництва, господарські будівлі, вироблену продукцію та отриманий прибуток. У закордонній практиці визначено певні умови, які мають виконуватись, щоб господарство могло називатись фермерським і користуватись відповідними пільгами. Аналогічні норми доцільно розробити і в Україні.

Світова практика та нетривалий досвід приватного господарювання в нашій країні свідчать, що для розвитку фермерської справи та становлення справжнього селянина-господаря потрібне дотримання таких визначальних принципів та умов: свобода вибору напряму та виду діяльності; свобода договірних відносин, вибору партнерів для спільної діяльності та збуту продукції; свобода об'єднання в кооперативи, колективи, асоціації, общини тощо; свобода у придбанні необхідних матеріальних ресурсів, оренди землі та засобів виробництва; самостійність у організації виробництва, застосуванні методів та засобів господарювання, використанні ресурсів; свобода розпоряджання продуктами своєї праці та вибору каналу їх реалізації; свобода у використанні власних прибутків, розподілі грошових коштів, формуванні фондів. Важливою є також економічна підтримка, надійний соціально-політичний і юридичний захист фермерських господарств з боку держави.

Фермерські господарства можуть бути різних типів: суто сімейні ферми; міжсімейні господарства, які утворюються шляхом об'єднання земельних ділянок та капіталу двох або більше сімей для здійснення підприємницької діяльності в більших

обсягах; малі кооперативи сімейних господарств, майно яких формується на правах спільної пайової власності. Сімейна ферма як класичний тип фермерського господарства є сьогодні найбільш поширеною його формою в Україні. Кожна з розглядуваних організаційних форм має як переваги, так і недоліки, які в конкретних умовах проявляються по-різному.

Зважаючи на концентрацію матеріально-технічної бази у великих аграрних підприємствах, не варто очікувати, що фермерські господарства найближчим часом складатимуть їм серйозну конкуренцію на ринку сільськогосподарської продукції. Але наявний досвід функціонування таких форм дозволяє стверджувати, що прискорення процесу приватизації землі та майна в АПК, державна підтримка підприємництва на селі сприятимуть становленню та розвитку фермерства. Фермерство як окремий уклад в системі агропромислового виробництва України, зокрема гірської зони Карпат, може в часом стати переважачою формою господарювання на селі.

У другому розділі "Стан розвитку фермерства в гірській зоні Карпат" дано характеристику природних та соціально-економічних особливостей регіону, проаналізовано тенденції розвитку фермерських господарств зони, здійснено порівняльну оцінку ефективності господарської діяльності фермерів та колективних агроформувань регіону.

Гірська зона Карпат суттєво відрізняється від інших природно-кліматичних зон України цілою низкою особливостей, більшість з яких має значний вплив на спосіб та ефективність ведення сільськогосподарського виробництва в регіоні. Рельєф, ґрунти та клімат ускладнюють обробіток ґрунту, унеможливають застосування багатьох сільськогосподарських машин, вимагають застосування спеціальних агротехнічних заходів (одноразова оранка, смугові посіви тощо).

Під впливом природно-кліматичних та рельєфних умов в основному формуються й соціально-економічні особливості гірської зони Карпат. До таких, насамперед, доцільно віднести: невелику площу земель, придатних для сільськогосподарського виробництва (в 1993р. лише 32% загального земельного фонду); низький рівень розораності сільськогосподарських угідь (32.7% проти 85.5% в області); низький рівень землезабезпеченості сільських жителів (0.85 га в горах проти 1.05 га в середньому в області); специфіка розселення, обумовлена гористістю місцевості (села, як правило, розташовані на значній віддалі одне від другого, біля кожного з них -

значна кількість дрібних хуторів); слабо розвинуті соціальну та виробничу інфраструктури.

Перелічені особливості, а також традиції горян з різко вираженими приватновласницькими інтересами, зумовили низьку ефективність агроформувань колгоспно-радгоспного типу. Переважна більшість цих господарств були збитковими або низькорентабельними. Рівень ефективності в господарствах зони був на 30-50 % нижчим проти середньообласного. Тим не менше, саме в громадському секторі було сконцентровано більшу частину сільськогосподарських угідь регіону, техніки та інших матеріальних ресурсів.

Незважаючи на засилля колгоспно-радгоспної системи, особисті підсобні господарства горян ніколи не втрачали пристойного вигляду. Особливо це стало відчутним в останні роки, коли монополія великих господарств у агропромисловому комплексі регіону почала зазнавати краху. Станом на 1 січня 1994 року в індивідуальному секторі зони утримувалось 75,3% поголів'я великої рогатої худоби від загальної чисельності його в регіоні, в т.ч. корів - 91,1%, свиней - 96,9, овець - 41,0%.

Особисті підсобні господарства регіону завжди перебували на вищому рівні розвитку порівняно з подібними господарствами інших районів області. Зважаючи на тягу горян до традиційного господарювання, можна констатувати, що в зоні склались достань сприятливі умови для становлення фермерського укладу. Причому, створення фермерських господарств у регіоні відбувається в основному шляхом розширення розмірів особистих підсобних господарств за рахунок земель запасу та виходу селян із колективних агроформувань із земельним та майновим паями.

Піонером у створенні фермерських господарств в Україні була Львівщина. Тут у 1990 році було створено 36 господарств такого типу, що становило 44 % від загальної їх чисельності в Україні. У наступні роки процес становлення фермерства відзначався помітним динамізмом, особливо на південних та східних теренах країни, де проблема землезабезпеченості є менш гострою. У гірській зоні Карпат - регіоні, в якому рівень землезабезпеченості є найнижчим у Львівській області, чисельність господарств теж помітно зростає. Якщо станом на 1 січня 1991 року в регіоні було зареєстровано лише одне фермерське господарство, то на цю ж дату 1995 року налічувалося вже 92 фермери.

Таблиця 1

Порівняльна оцінка розмірів фермерських господарств
Львівської області та гірської зони Карпат
(станом на 1 січня 1993 року)

Показники	: Львівська область	: Гірська зо-на Карпат	: Гірська зона Карпат у % до середнього по області
Припадає в середньому на одне фермерське господарство:			
с.-г. угідь, га	9.9	4.9	49.5
в т.ч. ріллі, га	8.3	2.9	34.9
постійних працівників, чол.	2.9	3.4	117.2
Частка ріллі в структурі с.-г. угідь, %	83.8	59.1	-24.7
Кількість фізичних тракторів у розрахунку на одне господарство, шт.	0.6	0.2	33.3
Навантаження с.-г. угідь в середньому, га:			
на один трактор	16.6	25.6	154.2
на одного працівника	3.4	1.4	41.2
Припадає в середньому на одне господарство, гол:			
великої рогатої худоби	4.4	9.5	215.9
в т.ч. корів	1.7	2.1	123.5
свиней	3.0	1.5	50.0
овець і кіз умовного поголів'я	4.5	7.5	166.7
Щільність умовного поголів'я на 100 га с.-г. угідь, гол.	45	153	в 3.4р. більше

Основними виробничими напрямами фермерських господарств гірської зони Карпат є: м'ясне скотарство (57.6% ферм від їх загальної чисельності в регіоні станом на 1 квітня 1994 року), м'ясо-молочне скотарство (30.6%) та відгодівля великої рогатої худоби з високоровинутим картоплярством (11.8%).

Загальновідомо, що функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства залежить від наявності виробничих ресурсів та їх збалансованості. Оцінку впливу групи факторів на рівень господарювання ферм можна дати на основі множинного кореляційно-регресійного аналізу. Результативним показником взято обсяг товарної продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, крб. (Ух), а в якості факторів відібрано площу землі в обробітку в розрахунку на одне фермерське господарство (X1), кількість фізичних тракторів у розрахунку на 10 га сільськогосподарських угідь (X2), кількість постійних працівників у розрахунку на одне господарство (X3) та умовне поголів'я в розрахунку на 10 га сільськогосподарських угідь (X4). Для розрахунків використано згруповані дані по фермерських господарствах Львівської області за 1992 рік. В результаті розв'язання задачі на ЕОМ одержано наступне лінійне рівняння регресії:

$$Ух = 42005.51 + 1928.721 X1 + 18769.030 X2 + 3333.537 X3 + 1771.125 X4$$

Достовірність одержаного розв'язку підтверджується фактичним Т-критерієм Стюдента, рівним 36.5504, що значно більше табличного. Множинний коефіцієнт кореляції R=0.948 вказує на тісну залежність результатів господарювання в фермерських господарствах області від вибраної сукупності факторів. Найбільший вплив на результативність діяльності ферм має щільність умовного поголів'я худоби на утриманні (лінійний парний коефіцієнт кореляції r=0.716) та тракторозабезпеченість (r=0.794). Характерно, що вплив земельних наділів господарства на результативну величину несуттєвий (r=0.224).

Переваги та перспективи розвитку конкретної форми господарювання можуть бути підтверджені порівняльською оцінкою продуктивності землі та тварин. Оскільки таке співставлення ускладнюється відсутністю необхідної статистичної інформації, нами проведено спеціальне вибіркове спостереження в 22 фермерських господарствах Турківського району. Результати проведених розрахунків свідчать, що в 1993 році в обстежених

фермерських господарствах Турківщини загальна площа сільськогосподарських угідь становила лише 1.2% від їх площі в господарствах громадського сектора, а чисельність працівників, задіяних в сільськогосподарському виробництві, відповіло - 2.0%. Проте, фермерськими господарствами було вироблено валової продукції в порівняльних цінах 1983 року на рівні 5.1% від її вартості в колгоспах та радгоспах регіону. Рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь був вищим у 4.2 раза, рівень продуктивності праці - у 2.5 раза. Це свідчить про суттєві переваги господарювання у фермерських господарствах, їх значні потенційні можливості та перспективність розвитку.

У третьому розділі "Організаційно-правові та соціально-психологічні аспекти подальшого становлення фермерства в регіоні" обґрунтовуються раціональні типи та параметри фермерських господарств гірської зони Карпат, розглядаються проблеми формування економічних та соціальних умов, необхідних для подальшого розвитку фермерства.

Одним з основних лімітуючих факторів при виборі спеціалізації фермерського господарства є площа земельних угідь. Враховуючи обмежену кількість сільськогосподарських угідь в гірській зоні Карпат, при обґрунтуванні раціональних параметрів ферм регіону ми орієнтувались на їх земельні наділи в межах 3-15 га, тобто як фактично існуючі, так і перспективні. Ми виходили з того, що для кожної ферми необхідне встановлення раціональних співвідношень її виробничих факторів - землі, робочої сили (головним чином трудового потенціалу фермерської сім'ї) та матеріальних ресурсів, яке забезпечує найнижчу в конкретних умовах собівартість продукції, а, відповідно, найбільший дохід. Будь-яке відхилення від оптимального поєднання може погіршити фінансові результати фермерської діяльності.

Нами розраховано умовну суму прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь для запропонованих раціональних параметрів фермерських господарств гірської зони Карпат різних виробничих напрямів (таблиця 2). При обчисленнях використано середні реалізаційні ціни та собівартість продукції у фермерських господарствах Турківського та Сколівського районів в 1993 році. Розрахунки показують, що із зростанням розмірів, ферм ефективність їх діяльності в основному підвищується. Для більшості розглядуваних типів фермерських господарств регіону найкращими з точки зору доходності є зе-

мельні наділи близько 10 га, хоча при окремих виробничих нап-
рамах кращих показників можна досягти і при інших розмірах.

Таблиця 2

Розрахунковий розмір прибутку на 1 га сільськогосподарських
угідь у фермерських господарствах гірської зони Карпат,
тис.крб.

Виробничий напрям	Площа с.-г. угідь, га				
	3	5	8	10	15
Відгодівля великої рогатої худоби	102.4	116.0	220.6	201.3	243.9
М'ясо-молочне скотарство	178.4	268.6	251.8	272.9	264.2
Відгодівля в.р.х. в розви- неним картоплярством	97.9	114.4	383.5	468.3	442.5
Вівчарство	46.2	51.3	65.9	78.0	94.3

Одним з найактуальніших є питання матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств. Співставлення наявності сільськогосподарських угідь на один трактор у громадських та фермерських господарствах Турківського району показало, що в 1994 році в останніх він був вищим. Однак лише 31.3% фермерських господарств забезпечені тракторами, а рівень технічної оснащеності особистих підсобних господарств регіону є ще нижчим. Тому, на нашу думку, до вирішення проблеми агротехсервісу потрібно підходити, враховуючи не лише потреби фермерських господарств. Потрібна така організація технічного обслуговування, яка могла б задовільнити всі існуючі аграрні формування.

За даними анкетного опитування сільських жителів гірської зони Карпат, більше 86% респондентів вважають, що земельні наділи фермерів не повинні перевищувати розмірів 10 га, а в більшості випадків - формуватись відповідно до середньої земельної частки, яка обчислюється в порядку, передбаченому статтею 6 Земельного кодексу України.

У такому випадку, враховуючи підвищену соціальну напругу серед населення регіону, вважаємо за доцільне відійти від існуючого принципу виділення земель для створення фермерських господарств (на базі земель запасу) і формувати їх в основному за рахунок виходу реальних землевласників із колек-

тивних агроформувань з належною їм середньою земельною часткою. Цей процес є еволюційним, а головне - соціально справедливим. Зрозуміло, що розмір земельного паю не може відповідати елементарним вимогам агротехніки сучасного виробництва, а значить, не дасть можливості господарювати ефективно. До того ж, парцеляція землі, як відомо, спричинює зменшення виходу сільськогосподарської продукції. Однак, врахуємо, що сім'ї в горах є численними та міцними. Виробники можуть гуртуватися за родинними зв'язками, використовувати паї колгоспних пенсіонерів. Цілком реальною є можливість залучення активним господарем паїв односельчан для розширення розмірів власного фермерського господарства. Такий підхід до розв'язання проблеми є абсолютно прийнятним для гірської зони Карпат, тим більше, що не кожен селянин має змогу чи бажання вести власне товарне сільськогосподарське виробництво.

Характерною особливістю процесу приватизації землі та майна є неадекватне його сприймання сільськими жителями, хоча в загальному суспільна думка є на боці реформ. У селян гірської зони Карпат сформувалось різне ставлення до фермерської діяльності. Зазначимо, що в більшості населених пунктів воно є позитивним, однак зустрічаються випадки, коли жителі сіл негативно сприймають виробничі та фінансові успіхи фермера-односельчанина. Таке несприйняття фермерської діяльності є характерним для тих населених пунктів, де фермерські господарства мають порівняно значні земельні наділи і різко виділяються на фоні особистих підсобних господарств села.

З наведеного вище випливає необхідність формування іміджу фермера не лише як господаря і власника, а й гуманної, порядної та чесною людини. Від цього залежатиме і ставлення односельчан до його діяльності. Враховуючи це, чимало фермерів направляють свої зусилля не лише на одержання високих кінцевих результатів господарювання, але й на допомогу односельчанам у веденні підсобних господарств через технічне обслуговування їх земельних наділів, часткове забезпечення кормами, благодійну та меценатську діяльність. Такий підхід є особливо важливим для утвердження і дальшого становлення фермерського укладу в агропромисловому виробництві країни.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні основні висновки та внести пропозиції для впровадження у виробництво.

1. Особливості становлення та розвитку фермерських господарств гірської зони Карпат визначаються природно-кліматичними та соціально-економічними відмінностями регіону. Характерними для даних фермерських господарств є: невеликі земельні наділи; недостатня технічна оснащеність виробництва; високий рівень концентрації поголів'я великої рогатої худоби на утриманні; висока зайнятість членів сім'ї фермера у господарській діяльності; повна відсутність найманої робочої сили; обмежені можливості вибору виробничого напрямку.

2. Для досліджуваної зони найбільш раціональним типом фермерських господарств є сімейна ферма, що обумовлено насамперед обмеженістю земельних ресурсів та численним складом сім'ї. Висока трудова активність зайнятих, спільність їх інтересів зумовлюють ефективність і стійкість такої форми господарювання. Вона буде переважачою і надалі.

3. Розміри фермерських господарств у зоні в основному стабілізувалися і станом на 1 січня 1994 року становили в середньому 4,7 га, що значно менше в порівнянні з господарствами області (більш ніж в 2 рази). Основним лімітуючим фактором щодо розмірів фермерських господарств регіону виступав низький рівень землезабезпеченості сільських жителів.

4. Результати діяльності фермерських господарств значно вищі порівняно з рівнем, досягнутим у громадському виробництві регіону, що забезпечується передусім приватним характером власності на землю, засоби виробництва та продукти праці. У 1993 році в них рівень продуктивності праці був вищий проти колективних господарств в 2,5 рази, продуктивність корів - на 10,6 %, молодняка великої рогатої худоби - на 19,6 %:

5. Основними гальмуючими факторами становлення та розвитку фермерства в регіоні, за результатами соціологічних досліджень є: відсутність технічних засобів та можливості їх придбання (74,9 % респондентів); відсутність коштів для створення власного фермерського господарства та джерел їх одержання (53,6 %); відсутність правових гарантій (31,2 %); відсутність відповідних знань і навичок (21,0 %).

6. Розширення земельних наділів фермерів, зважаючи на складність земельних відносин та фактичну відсутність земель

запасу, можливе лише за рахунок оренди земельних паїв селян, переважно пенсіонерів. При цьому для обидвох сторін найвигіднішою була б орендна плата в натуральному виразі.

7. Організація технічного обслуговування фермерських господарств, зважаючи на низький рівень їх забезпеченості технічними засобами, повинна передбачати створення прокатних пунктів на декількох рівнях. Найнижчий з них - це кооперація фермерів у придбанні та використанні сільськогосподарської техніки. На другому рівні прокат найнеобхідніших технічних засобів повинні здійснювати спеціалізовані пункти, створювані на базі тракторних бригад господарств громадського сектора, а також агросервісні товариства типу "Сільський господар". На третьому рівні доцільною є організація пунктів, які б надавали прокатні послуги не лише найбільш необхідної техніки, але й такої, яка нечасто використовується в сільському господарстві. Їх доцільно формувати на кушовому рівні. Перспективним є також створення лізингових фірм.

8. Найбільш перспективними напрямками діяльності фермерських господарств гірської зони Карпат, які забезпечуватимуть найвищий рівень товарності виробництва, є: відгодівля великої рогатої худоби, м'ясо-молочне скотарство, вівчарство та картоплярство. Враховуючи малоземелля та інші особливості регіону, найбільш доцільними земельними наділами фермерських господарств повинні бути площі сільськогосподарських угідь у межах 5-10 га, в крайніх випадках, виходячи з умов окремих населених пунктів, - 15 га. Для досягнення при цьому збалансованості між земельними, трудовими та матеріальними ресурсами, яка забезпечуватиме найвищу ефективність виробництва, рекомендуємо орієнтуватись на раціональні параметри ферми, розраховані і представлені в роботі.

9. У перспективі фермерські господарства досліджуваного регіону створюватимуться переважно за рахунок особистих підсобних господарств. На даний час 60% останніх володіють земельними наділами більше 3 га, що суперечить статусу особистих підсобних господарств. З другого боку, можливості становлення фермерства за рахунок земель запасу практично вичерпані, оскільки останні передані селянам у користування для ведення городництва.

10. Державна політика в галузі сільського господарства у значній мірі визначатиме перспективність розвитку фермерства. Вона повинна бути спрямована на створення однакових можливостей для діяльності різних господарських формувань,

однак має враховувати різні стартові умови їх у період входження в ринкову економіку.

З теми дисертації опубліковано роботи:

1. Проблеми становлення та розвитку фермерства в гірській зоні Карпат//Вісник аграрної науки. 1994.-№ 1.-С.35-38 (у співавторстві)
2. Організація акціонерно-паєвого общества. Інформ. листок.-Львов:ДНТЗІ, 1992 (у співавторстві)
3. Параметри фермерських хозяйств горной зони Карпат//Тезиси междунар. науч.-практ. конф. ції.-Днепропетровск: госагроуниверситет, 1992
4. Стан та перспективи розвитку фермерства на Стрийщині//Тези регион. наук.-практ. конф. ції.-Стрий, 1992
5. Проблеми становлення фермерства в гірській зоні Карпат//Тези допов. наук.-практ. конф. ції.-Дубляни: Львів.с.-г.ін-т, 1993
6. Економічне обґрунтування організації фермерських господарств//Матеріали наук.-практ. конф. ції.-Львів, 1993(у співавторстві)
7. Обґрунтування параметрів селянських (фермерських) господарств: Інформ. листок.-Львів:ДНТЕІ, 1993 (у співавторстві)
8. Стан та перспективи розвитку приватних форм господарювання в гірській зоні Карпат Львівської області//Тези міжнарод. наук.-практ. конф. ції.-Львів: Відділення Ін-ту економіки АН України, 1993 (у співавторстві)
9. Проблеми становлення та розвитку приватних форм господарювання в гірській зоні Карпат Львівської області//Тези звіт. конф. ції викладачів ЛДСГІ.-Львів, 1994
10. Особливості становлення та розвитку фермерських господарств в умовах гірської зони Карпат//Тези наук.-практ. конф. ції.-Київ, 1994 (у співавторстві).

ANNOTATION

Voronyj I. Peculiarities of Formation and Development of Farms in the Carpathian Mountain Zone. Theses for the scientific degree of candidate in Economic, speciality 08.07.02 - economics of agriculture and agro-industrial complex, Lviv State Agricultural Institute, Dubliany, 1995.

The principal tendencies of development of farms in mentioned above zone, specific forms and sizes of the farms, their resource supply, conditions and results of economic activities, are shown in it.

There are recommendations for possible better resource, agroservice and scientific supply of farms and the ways of their further perspective development. It is proved that land's sizes of farms are insignificant, main specialization is stock-breeding, because soils are not fertile in the region.

The perspective of farm development in Carpathian mountain zone depends upon the regulation of land relations, the organization of service supply and the state policy of private farm economy.

АННОТАЦИЯ

Вороний И.В. Особенности становления и развития фермерских хозяйств горной зоны Карпат. Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и АПК.

В работе рассматриваются основные тенденции развития фермерских хозяйств в исследуемом регионе, их типы и размеры, ресурсное обеспечение, условия и результаты хозяйственной деятельности. Представлены рекомендации по улучшению ресурсного обеспечения, организации агросервисного и научного обслуживания фермерских хозяйств и пути их дальнейшего перспективного развития. Установлено, что земельные размеры ферм незначительны, почвы - низкопродуктивные, в связи с чем основным производственным направлением является животноводство.

Перспективность развития фермерских хозяйств в горной зоне Карпат зависит от регулирования земельных отношений, организации сервисного обслуживания и государственной политики относительно частного хозяйствования на селе.

Ключові слова: приватизація, фермерські господарства, гірська зона Карпат, земельні відносини, агросервіс.

Відповідальний за випуск,
доктор економічних наук,
професор

М.М. Павлишенко

№ 3 88 А

Підп. до друку 7.04.95. Форм. пап. 60x84/16 Ум. друк. арк. 0,93.

Уч.-видав. л. 0,73. Папір друкарський. Друк офсетний.

Зам. 193.

Тир. 100.

Ротапріят ЛДСГІ Дубляни, Студенська, 2.

410550

AB 32.278

AB 32.278

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]